

KISS LÁSZLÓ

LENIN NEMZETI KÉRDÉSBEN ELFOGLALT ÁLLÁSPONTJA KIALAKULÁSÁNAK ÉS FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE 1912 ELŐTT

ABSTRACT: Чрезмерное подчёркивание односторонних процессов экономической, общественной, национальной и т.д. развития капитализма и так называемого "второй тенденции", недооценка роли и значения национальных особенностей. Влияние этого на толкование понятия нации Ленина и на взгляд его, связан с двумя тенденциями национального развития. Формирование, характерные черты развития его точки зрения по вопросам права наций на самоопределение, демократической республики, (демократической) централизации, и -- в связи с этим последним -- по вопросам внутрипартийной и внутригосударственной "автономии или федерации?", "территориальной или культурной автономии?", равноправия граждан и языков, и наконец по рассуждению всех возможных способов реализации права наций на самоопределение.

Lenin 1893-1912 közötti írásai és az ezeket elemző tudományos munkák többsége egyaránt arról tanúskodik, hogy -- általános elméleti fejlődéséhez, a forradalomelmélet, az agrár-, parasztkérdés, a szövetségi politika területein bekövetkezett változásokhoz hasonlóan -- a nemzeti kérdésben követett felfogása is tartalmazta az állandó és változó elemeknek azt a kombinációját, amely elmélete fejlődése egészének vagy egyes részeinek az előrehaladtával fokozatosan vezetett el új állásfoglalásokhoz, tételekhez vagy tételmódosításokhoz, egy-egy korábbi gondolat vagy következtetés teljesebbé válásához.

Ezt tanúsította már elméleti fejlődésének az első, 1905 előtti nagyobb periódusa is. Az a mozgalmas időszak, ami -- karöltve az OSZDMP II. kongresszusa előkészítésével és a pártprogram (s benne a nemzeti követelések) kidolgozásával -- Lenin nemzeti koncepciója szempontjából is a kialakulás, a megalapozás időszakát jelentette. Sőt az is megalapozottan állítható, hogy az OSZDMP és Lenin álláspontja mindkét területen főleg csak a századforduló után kezdett havározottabb formát ölteni, körvonalazódni. 1902-1903 előtt általában más téma kapcsán, csak jelzésszerűen,

többnyire kifejtetlenül és vázlatosan érintette a nemzeti kérdés bizonyos alapelveit és vonatkozásait. (MÁTÉ 1985, 21-40. o.)

A századfordulóig terjedő időszakban írott műveire úgy véljük általánosan jellemző volt az a -- már 1893-ban megfogalmazott -- gondolat, hogy "már ez idő szerint is a kapitalizmus határozza meg Oroszország gazdasági életének alapvető jellegét" (LÖM. 1. 97. o.), s hogy az élet más területein is túlsúlyra jutottak már a tőkés viszonyok (KIRSCHNER 1971, 14. o.). Ebben az időszakban Lenint -- aki a marxi dialektikus módszernek és elméletnek azt az egyedül lényeges vonását emelte ki, hogy az "a társadalmat élő, folytonos fejlődésben lévő szervezetnek" tekinti, s hogy ennek következtében (is) a tőkés rendnek történelmileg "szükségszerűen át kell változnia szocialista renddé" (LÖM. 1. 151, 144, 158. o.) -- nem annyira az oroszországi kapitalizmus jelene, adott konkrét állapota érdekelte még. Sokkal inkább a jelen jövőbe mutató vonásaira, tendenciáira, a pusztulásra ítélt kapitalizmus történetileg átmeneti jellegére (LÖM. 2. 240-241. o.; LÖM. 3. 293, 300. o.), a tőkés fejlődés egyirányú (az élet minden területén a centralizáció, az integráció, az asszimiláció stb. irányába mutató) folyamataira, tendenciáira helyezte a hangsúlyt. A kapitalizmus fejlődésének arra a -- már a "Kommunista Kiáltvány"-ban megfogalmazott, s Lenin által 1913-14-ben a tőkés nemzeti fejlődés második tendenciájának nevezett -- történelmileg haladó folyamatára, amely véleménye szerint gyorsan megszüntet minden (a kapitalizmus előtti viszonyokra jellemző) tespedtséget, mozdulatlanságot, elzárkózottságot, szétforgácsoltságot. Széttépi a nemzetséget, a családi és területi közösség ősi kötelekeit. Egyetlen oroszországi piaccá kovácsolja össze a szétforgácsolt helyi piacokat. Túlnő még az állam, az országos piac határain is, s ezáltal a világ valamennyi országát egyetlen gazdasági egésszé, tőkés világpiaccá egyesíti. Elősegíti a tőkés termelés és az ipari népesség koncentrálódását és centralizálódását, a parasztság két antagonisztikus osztályra (egy kislétszámú burzsoáziára és a proletariátus óriási tömegeire) való felbomlását, a népesség keveredését, összeolvadását. A mezőgazdaságban (is) a kisüzemet kiszorítja a nagyüzem. Létrehozza és kielemezi a két alapvető osztályra szakadt tőkés társadalom antagonizmusát. Nemzeti és nemzetközi méretekben egyesülésre, összefogásra stb. kényszeríti nemcsak a burzsoáziát, hanem -- azonos helyzetükből és érdekeiből, azonos

vagy hasonló élet- és létfeltételeikből eredően -- az ugyancsak nemzetközi proletariátus különböző nemzetekhez tartozó osztágait is stb. (LÖM. 1. 220-221, 391, 401-402, o.; LÖM. 2. 81-82, 88-90, 94, 197, 202.; LÖM. 3. 48-49, 290-293, 352-355. o.; LÖM. 4. 170. o.).

Ebből a felfogásból következően Lenin úgy tartotta, hogy az 1861 utáni Oroszország gazdasági és nemzeti fejlődését is jellemzik ugyan bizonyos sajátosságok, az elmaradottságából fakadó eltérések, de egészében véve -- mivel ezek a sajátos vonások "nem lépik túl a fajtabeli különbségek kereteit..." (LÖM. 2.232. o.), az oroszországi tőkés fejlődésre is ugyanazok a közös vonások, általános tendenciák a jellemzők, amelyek Nyugat-Európát jellemezték és jellemezik. (LÖM. 1. 195-196, 250-251, 275-277, 401-402. o.; LÖM. 2. 208-209, 212-213. o.; LÖM. 3. 291-293. o.) Rámutatott, hogy a "tisztán kapitalista" iparban, konkrétan pedig a dél-oroszországi bányavidék és a Kaukázus 1861 után dinamikus fejlődő iparában (s egyre inkább Közép-Ázsiában és Szibériában stb. is) már "ismeretlen fogalom a hagyomány, a rendiség, a nemzeti megkülönböztetés". Az orosz kapitalizmus ugyanis, bevonva a Kaukázust a nemzetközi tőkés áruforgalomba, "megszüntette helyi sajátosságait -- az ősi patriarchális elszigeteltség maradványát". (LÖM. 3. 553, 454, 455. o.) Lenin tehát az 1890-es években -- Rosa Luxemburg első jelentősebb gazdaságtani művéhez hasonlóan -- leginkább annak a (be)bizonyítására törekedett, hogy mi nem sajátos az oroszországi gazdasági és nemzeti fejlődésben, hogy ez a fejlődés is mennyire tisztán és előrehaladottan tőkés jellegű már. (BEREND 1984. 23, 28. o.) Leninnek ez a fenti álláspontja -- például az agrár-, parasztkérdésben már 1899 őszén megindult szemléletváltozástól eltérően -- alapjában véve egészen 1913-1914-ig változatlan maradt.

Hasonlóan ahhoz a marxi-engelsi fogantatású alaptételhez, hogy a tőkés fejlődés útján járó Oroszország társadalma is már két alapvető osztályra, két ellentétes érdekű "nemzet"-re szakadt és szakad szét. (LÖM. 1. 90, 236. o.; LÖM. 2. 177-182, 209. o.; LÖM. 3. 558. o.; KRUPSZKAJA 1959, 66. o.; LÖM. 11. 270. o.; LÖM. 16. 436. o.) Az elmondottakból következően Lenin nemzetfogalom értelmezése már 1903 körül tartalmazta ugyan a nemzet legfontosabb ismérveit (a gazdasági, területi és nyelvi közösséget, valamint az erősen körülhatárolt, másodlagos ismérvként kezelt "lelki alkat"-ot), de nem adott egy saját, részletes nemzetfogalom

definíciót. A fő kritériumot jelentő gazdasági közösségen kívül a többi ismérv esetében Karl Kautsky és Alfred Naquet megállapításaira támaszkodott, (DÉR 1972.) mivel őt a nemzet problematikájának más vonatkozásai érdekelték. Akárcsak Marx és Engels a XIX. század közepén, vagy Kautsky egy fél évszázaddal később, a tőkés világgpiac kialakulásával és fejlődésével Lenin is inkább már a kis(ebb) nemzeteket, nemzetiségeket magukba olvasztó nagy állami egységek keletkezését, és egyúttal a nemzetnek mint történelmi, "múlandó" kategóriának a fokozatos meghaladását hozta kapcsolatba. (TŐKEI 1974, 121, 122. o.)

A tőkés nemzeti fejlődés általa (később) másodiknak nevezett tendenciája, a fejlődés egyirányúságának az erőteljes túlhangsúlyozása mellett Lenin szemléletére az is jellemző volt, hogy a II. Internacionálé vezető teoretikusaihoz hasonlóan ő is ismerte e fejlődésnek a tőkés társadalmakban körvonalazódó két ellentétes tendenciájával kapcsolatos marxai feltételezést. Csakhogy ekkor még ő is élesen elkülönítette, egymással szembeállította, s kizárólag csak egymásutániségében szemlélte a tőkés nemzeti fejlődés két tendenciáját, illetve korszakát. (LÖM. 6. 46. o.; KAUTSKY 1982. 220-221. o.; HUSZÁR 1975, 228. o.) Úgy vélte, hogy az első tendencia a kapitalista fejlődés kezdeti időszakára jellemző, a második pedig az érett, a szocialista forradalom felé haladó XX. század eleji tőkés társadalmaknak szinte már kizárólagos sajátossága. "Akkor és most -- olvasható például "A nemzeti kérdés programunkban" -- az utolsó polgári forradalmi mozgalmak korszaka és a kétségbeesett reakció, a proletárforradalmat közvetlenül megelőző rendkívüli erőfeszítések korszaka szemmel láthatóan különböznek egymástól". (LÖM. 7. 224. o.) A közös vonások ellenére azonban Lenin felfogása az önálló államalakításra törekvő nemzeti, függetlenségi mozgalmak megítélésében -- mindenekelőtt a két véglet tudatos elkerülésére irányuló, minden eshetőséggel számolni akaró szemlélete kialakulása következtében -- már ekkor sem esett teljesen egybe sem Kautsky elég erősen nemzetcentrikus szemléletével, sem Rosa Luxemburnak a nemzetek önrendelkezési jogát kétségbe vonó felfogásával, még kevésbé pedig a PPS-nek a nemzeti függetlenség feltétlen követelését propagáló (ugyancsak erőteljesen egyoldalú) nézeteivel. (LÖM. 7. 213, 222. o.; KISS 1984, 122, 130, 137, 141. o.; HUSZÁR 1975, 221. o.)

Maga a nemzetek önrendelkezési joga -- eltérően a polgárok és a nem-

zetiségek teljes egyenlőségének és egyenjogúságának a követeléseitől, amelyek már Lenin 1895 decemberében írott programtervezetében is szerepeltek (LÖM. 2. 83. o.) -- az OSZDP II. kongresszusát megelőző programmunkálatok és elméleti viták heteiben-hónapjaiban épült be a lenini nemzeti koncepcióba és vált annak központi fontosságú részévé, állandó elemévé. Lenin akkori felfogása szerint bár a szociáldemokraták a saját programjukba is beveszik és elismerik ezt a polgári demokratikus követelést, de a szociáldemokrácia (mint a proletariátus pártja) "nem a népek és nemzetek önrendelkezésének, hanem minden egyes nemzetiség proletariátusa önrendelkezését tekinti pozitív és legfőbb feladatának". (LÖM. 7. 99, 100, 220, 227. o.) A proletariátus dolga és érdeke ugyanis nem az, hogy nemzetileg megossza és szétforgácsolja a proletariátus erőit, politikai harca egységét, hogy "jelentéktelen és olcsó" pillanatnyi sikerek kedvéért feláldozza a munkásosztály állandó érdekeit. Ellenkezőleg: a nemzeti kérdés proletár megoldása éppen azt követeli meg, hogy minél szorosabban egyesüljön, egybeforrjon a soknemzetiségű szociáldemokrácia és proletariátus, hogy minél nagyobb küzdőtéren harcolhassanak a demokratikus köztársaságért, mert csak a legteljesebb és legszorosabb szövetség biztosíthatja a teljes politikai és gazdasági felszabadulást. (LÖM. 7. 99, 220, 225, 227. o.)

Az 1903 utáni években a pártprogram 9. pontját, akárcsak az összes többi nemzeti követelést is, Lenin a demokratikus és szocialista forradalomért harcoló proletariátus osztályharca érdekeinek rendelte alá. Azt is kifejtette, hogy ezt elsősorban "negatív" kötelességként kell felfogni. Olyan programpontként, amely az önrendelkezés szabadságát gátló mindenféle önkény és elnyomás ellen irányul, de nem tartalmazhat semmiféle kötelezettségvállalást valamely nemzet konkrét önrendelkezése támogatására. (MUCSI 1970, 1134. o.) "Egyes kivételes esetekben", "bizonyos körülmények között" stb. (amelyek egyébként Leninék véleménye szerint a XX. század elején nem álltak fenn) ugyan a szociáldemokraták is támaszthatnak és támogathatnak "aktívan" is olyan nemzeti követeléseket, amelyek egy új burzsoá osztályállam megteremtésére vagy az állam teljes politikai egységének egy gyengébb föderatív egységgel való felváltására irányulnak, de mégis úgy látta, hogy ezeknek a nemzeti törekvéseknek a valószínűsége, hasonlóan a szabad és független lengyel köztársaság követeléséhez, a (kö-

zeli) szocializmusig "teljesen elenyésző". (LÖM. 7. 100, 220, 221, 222. o.) Ezért tehát igen rugalmasan úgy határozta meg a -- minden lehetséges és elképzelhető eshetőséggel számoló -- szociáldemokrata taktika lényegét, hogy ha a szociáldemokraták valamely új "egyesület" megalakításának a gondolatát célszerűtlennek és ésszerűtlennek nyilvánítják -- agitálhas-
sanak ellene, vagy fordítva, jelszavukul tűzhessék ki a szabad, független állam (köztársaság) követelését. (LÖM. 7. 221, 225-226. o.) Vagy amint azt 1905 áprilisában még világosabban megfogalmazta: "Mi nem lehetünk sem mellette, sem ellene." (LÖM. 10. 148, 178. o.) Végezetül a 9. program-
ponttal kapcsolatos lenini álláspont érdekes jellemzője, hogy az önren-
delkezés jogát kétségtelenül már (1902-től) annak "politikai" értelmében fogta fel, noha legelőször csak 1905 késő tavaszán írta le (mégpedig a "nemzetiségek kulturális önrendelkezése" kadet követelésével szembeállít-
va) a politikai önrendelkezés kifejezést. (LÖM. 10. 374, 252. o.)

Lenin koncepciójában a nemzetek önrendelkezési joga és az oroszor-
szági nemzeti kérdés demokratikus megoldása szorosan kapcsolódott a "de-
mokratikus köztársaság" követeléséhez, amely ugyancsak 1902 januárja után
vált felfogása kulcsfontosságú elemévé. Azt, hogy Lenin korántsem volt
mindvégig "köztársaságpárti", jól mutatja, hogy 1902 előtt egyetlen alka-
lommal sem említette a "köztársaság" kifejezést. Megengedhetőnek, s a
proletariátus szervezkedése és burzsoázia elleni osztályharca kibontakoz-
tatása számára megfelelő demokratikus keretnek és terepnek tartotta a de-
mokratikus alkotmánnyal bíró monarchiát is. 1902 elejétől kezdve azonban
az (immáron már "elvi" jelentőségűvé emelt) "demokratikus köztársaság"
követelését egyre inkább olyan legátfogóbb követelésnek tartotta, amely -
-legszélesebb értelemben -- magában foglalta a minimális pártprogram
összes, így nemzeti követeléseit is. 1902 áprilisában a -- demokrácia el-
vét következtlenül értelmező, és semmitmondó, általános demokratikus
frázisokat pufogtató -- burzsoá demokráciával szemben első ízben hívta
fel arra a figyelmet, hogy e burzsoá frázisok "teljes mértékben ... he-
lyettesítendőek a demokratikus köztársaságra és a demokratikus alkotmányra
való pontos utalással, mert hiszen a "teljesség" nem más, mint következe-
tes demokratizmus...". (LÖM. 6. 338, 339. o.) Ettől a gondolattól hamar-
osan annak kijelentéséig is eljutott, hogy a teljes köztársasági szabadsá-
got megteremtő, következetes polgári demokratikus forradalom leginkább

nem a (megbízhatatlan) burzsoáziának kedvez, hanem mindenekelőtt a (következtesen demokratikus) proletariátusnak és a parasztságnak hasznos és szükséges. Azért, hogy a városi és falusi proletariátus megteremthesse magának a szocializmusért való küzdelem "tágas és a XX. századhoz valóban méltó porondját". (LÖM. 10. 18, 294. o.)

Az első orosz forradalom alatt Lenin arra is rámutatott, hogy amíg fennmarad a "tőke uralma", még a teljes polgári szabadságot és egyenlőséget megvalósító, és a legszélesebbkörű demokratizmust biztosító polgári köztársaság viszonyai között is fennmarad nemcsak a nyomor és a munkanélküliség, hanem az elnyomás (beleértve "minden nemzeti és vallási elnyomást") is. (LÖM. 14. 104, 106. o.) A XX. század első évtizedének fordulójára már egyértelműen kikristályosodott (a köztársasági Svájcban élő) Lenin következetes monarchia ellenessége, meggyőződéses republikanizmusa. Határozottan állította, hogy általában a monarchiától nem (lehetnek) idegenek a komoly demokratikus reformok. Absztrakt értelemben a monarchia "egyáltalán nem uniformizált és nem változatlan, hanem igen rugalmas intézmény", de a XX. század elejének konkrét orosz monarchiájára mindez nem mondható el. (LÖM. 16. 408, 409. o.; LÖM. 20. 332. o.) Ez a monarchia "teljesen összeegyeztethetetlen a demokráciával, a nép uralmával, a nép szabadságával". Ezért a szociáldemokratáknak nem a "le az önkényuralommal!" jelszót kell a tömegek között propagálniuk (mint ahogyan azt 1895-1904 között tették), hanem a "le a monarchiával!" jelszót, a cár és a feudálisok hatalmával és kiváltságaival összenőtt monarchia megsemmisítését, a republikanizmust, mint a nép győzelmének feltételét. (LÖM. 19. 177. o.; LÖM. 16. 408. o.) Ismeretes végül az is, hogy a Lenin vezette szociáldemokraták (is) az olyan nagy, centralizált állam elvi védelmezői voltak már a XX. század első éveiben is, amelyben a termelőerők fejlődése és a proletariátus burzsoázia elleni harca stb. sokkal gyorsabb és eredményesebb lehet, mint a kis(ebb) államokban.

Lenin köztársasági meggyőződésének kialakulása időben egybeesett -- az országos centralizált párt létrehozásának előkészítése és a pártprogram kidolgozása kapcsán -- a szociáldemokrácián belül fellángoló vitákkal. A polémia alapvetően két síkon folyt: 1. a leendő párt szervezeti felépítése és működési elvei, valamint 2. a minimális program nemzeti követelése (vagyis a leendő demokratikus Oroszország nemzeti-nemzetiségi

felépítésének, berendezésének "államjogi" kérdései) körül. (MÁTÉ 1985, 110. o.) A fő vitakérdéseket főleg a párton és (részben) államon belül megvalósítandó "autonómia vagy föderáció?" kérdései, a (demokratikus) centralizmus szükségességének, illetve megvalósításának eltérő értelmezései jelentették. Lenin már az "Iszkra" megalakítása idején is úgy látta, s ettől később sem tért el, hogy a centralizmusnak kell annak a -- párt- és államszervezés alapját képező "egyedüli elvi jellegű", "az egész szervezeti szabályzatot" átható -- fő gondolatnak lennie, amely elvben "meghatározta az összes szervezeti részletkérdések megoldásának módszerét". (LÖM. 8. 219, 220.; SZTÁLIN 1. 50, 51. o.)

Ebből az alapelvből kiindulva a Bundnak és több más nemzetiségi szociáldemokrata pártnak azokat a törekvéseit, hogy az OSZDMP-ben az oroszokkal föderatív viszonyba lépjenek, megengedhetetlennek tartotta. Véleménye szerint ugyanis a föderáció ellentmondott a centralizmus elvének és az autonómia gyakorlatának (amely a párt részeinek egybeolvadását, a különböző nemzetiségű párttagok között feszülő "minden kötelező válaszfal" elvetését, a "legszorosabb egység" megvalósulását stb. jelentette), mivel a különállást, elkülönülést nacionalista elvvé emelte és fetiszizálta, semmivé tette a különböző nemzetiségű, fajú stb. proletárok egyesítésének nagy ügyét. (LÖM. 7. 252, 253, 306, 309. o.; LÖM. 8. 27, 65, 66. o.) Lenin tehát annak tudatában is, hogy a nem orosz szociáldemokraták jelentős része a föderációt tartotta a pártépítés helyes(ebb) megoldásának, elvben már a küszöbről elvetette ("a végsőig, egészen a Bundnak a pártból való kizárásáig", a "szakadásig" is elmenve) a nacionalizmusnak, az elkülönülésnek utat engedő "ostoba" föderációt, és hitet tett az -- egyedül helyes alternatívának tartott, a lehetőleg minél erősebben centralizált, egységes forradalmi párton belül megvalósítandó -- autonómia mellett. (LÖM. 46. 120, 234, 284-285. o.; LÖM. 7. 253. o.; LÖM. 8. 27. o.) Értelmezése szerint az 1898-as szervezeti szabályzat által a Bund számára biztosított autonómia (ameddig úgymond az "engedményekben" a szociáldemokrácia a legtovább elmegetett) kizárólag csak a helyi szükségleteknek megfelelő, és a zsidó proletariátust speciálisan érintő kérdésekben biztosított a zsidó szociáldemokraták számára autonómiát. Például: zsidó nyelvű propaganda és agitáció; a közös pártprogram általános és alapvető követeléseinek alkalmazása és továbbfejlesztése a helyi sajátos-

ságoknak megfelelően; saját irodalom kiadása; az agitációs módszerek önálló megválasztása stb., stb. (LÖM. 7. 115, 231. o.; LÖM. 8. 66-69. o.; LÖM. 46. 285. o.)

A mensevikektől eltérően Lenin semmiféle ellentmondást nem látott az erőteljes centralizáció és az autonómia között. A vádakra válaszolva kifejtette például, hogy a párt szervezeti szabályzata 8. pontjába foglalt autonómiát nem a "központ" aprólékos beavatkozásaként, nem egy "bürokratikus" centralizált szervezet működésének általános elveként kell fel fogni, ellenkezőleg. 1905 tavaszától -- a "kicsinyes centralizmussal szemben", a "nemzetiségek" számára újabb engedményeket téve -- szükségesnek tartotta kidolgozni "mindennemű kisebbség jogainak pontos, körülhatárolt, a pártnak minden párttagra kötelező szervezeti szabályzatában rögzített" alkotmányos biztosítékait. (LÖM. 10. 200, 35, 36. o.; LÖM. 7. 253. o.)

A párton belüli centralizáció és autonómia kérdésében tehát Lenin álláspontját az elvi szilárdság és tántoríthatatlanság jellemezte. Ugyanakkor a leendő demokratikus köztársaság felépítésének, berendezésének államjogi kérdéseiben az álláspontja rugalmasabb, s egyúttal kiforrottabb volt. Az OSZDMP II. kongresszusán elfogadott minimális pártprogram nemzeti követeléseivel az (állam)polgárok teljes egyenjogúságának (nem csupán nemre, vallásra, fajra, hanem) "nemzetiségre", sőt "anyanyelvre" való tekintet nélküli követelése már a II. kongresszus előtt megjelent Lenin írásaiban. (LÖM. 7. 100. o.) A helyi "önkormányzat" követelése pedig (bár még csak a paraszti önkormányzat kapcsán) már 1894-től koncepciója részét, állandó elemét képezte. (LÖM. 1. 274, 488, 499. o.) Lenin -- a centralizált demokratikus köztársaság elve védelmében a helyi autonómiát is elegendőnek tartva -- határozottan ellene volt a "területi önkormányzat" 3. pontba való beiktatásának, mert indoklása szerint ez "igen homályos és úgy értelmezhető, mintha a szociáldemokrácia azt követelné, hogy az egész államot osszák fel apró területekre". (LÖM. 7. 260, 405. o.) A kongresszus azonban a kaukázusi küldöttek indokait elfogadva szükségesnek és célszerűnek ismerte el ezt a követelést az olyan "sajátos életkörülmények között élő és sajátos összetételű lakossággal bíró vidékek", mint például Finnország, Lengyelország, a Kaukázus, Litvánia stb. számára. (BURMISZTROVA 1962, 309. o.; AZ SZKP HATÁROZATAI I. 1954, 43.

u.; LÖM. 7. 405. o.) A "kaukázusi" Knunjanc azt hangsúlyozta, hogy a területi autonómia fegyverül és konkrét programul szolgálhat az Oroszországtól elkülönülni nem akaró népek, nemzetek, illetve a szociáldemokraták számára a különböző nacionalista, föderalista vagy (a politikai elkülönülést propagáló) szeparatista nézetek elleni harcban. (BURMISZTROVA 1962, 309. o.)

Az OSZDMP II. kongresszusát követően Lenin nemcsak szervesen beépítette nemzeti koncepciójába a területi autonómia követelését, hanem 1905 után -- az agrárkérdésben újból fellángoló vita során, mivel az a centralizálás és az autonómia kérdését is érintette -- néhány ponton tovább is fejlesztette azt. Többek között kifejtette, hogy a helyi önkormányzatok jogköréről, a nemzetiségi földek "zemsztvósításáról" stb. szóló törvényeket a központi, pétervári parlamentnek kell majd kiadni, amely a földbirtoklásra, a földhasználatra stb. vonatkozólag általános érvényű szabályokat állapít majd meg "az állam egész területére", míg a földdel való rendelkezés jogát (a minimális program 3. és 9. pontjai értelmében) "a helyi és területi önkormányzati szerveknek adják át". A helyi különbségekkel számoló részletes szabályok megalkotása, a nacionalizált földek gyakorlati kiosztása vagy a telkek elosztása, a települési feltételek, az adókvetési szabályok megállapítása stb. -- mindezek elkerülhetetlenül az államhatalom helyi és területi szerveinek a kezébe mennek majd át. (LÖM. 16. 224, 290-291, 363. o.; LÖM. 12. 244. o.; LÖM. 17. 247. o.) Ebben a (népesség többségét kivető) parasztság teljes uralmát biztosító centralizált demokratikus államban tehát, ahol mind a központban, mind vidéken teljesen következetesen megvalósítják majd "a demokratizmus teljesen egyenlő fokát", mindezekben a felsorolt kérdésekben szerinte "az egyes országok és népek autonómiája ... teljes mértékben megengedhető..." (LÖM. 17. 247. o.; LÖM. 16. 292. o.)

Az is ismeretes, hogy Lenin "a nemzetek önrendelkezési jogának realizálási módzatai között nemcsak az önálló államalakítás (nemzeti függetlenség, állami különválás) alternatívájával számolt, hanem e jog megvalósítási lehetőségei közé sorolta a föderációs változatot is". (MÁTÉ 1985, 38. o.; LÖM. 7. 220. o.) Ehhez azonban hadd tegyük azt is hozzá, hogy ebben az időszakban számolt ugyan a konkrét különválás, elszakadás lehetőségével is, de az önrendelkezés "jogá"-nak az erőteljes hangsúlyo-

zása, a 9. pont politikai önrendelkezésként való felfogásáról való "hallgatása", e pont "negatív" oldalának a kiemelése stb. mind azt bizonyítják, hogy -- a kaukázusi küldöttek érveléséhez hasonlóan, a PPS szeparatizmusa elleni harcban -- e "jog" legelső, legfontosabb realizálási módzatának a centralizált demokratikus köztársaságban maradó nemzetek és nemzetiségek széleskörű területi és helyi autonómiáját tartotta. Az önrendelkezés "jogának" hangsúlyozását, a 3. pont beiktatását ő is megfelelő fegyvernek és elegendőnek tartotta a konkrét különválás megakadályozására. (LÖM. 46. 289. o.; LÖM. 16. 291. o.) Ugyanakkor az önrendelkezés realizálási módzatainak sorában valóban számolt a helyi és területi autonómia keretei között megvalósuló önrendelkezés mellett a konkrét különválás (esetleges) lehetőségével és a föderációs változattal is. Államjogi területen a föderációnak tett "engedmény" esetében, úgy véljük, alapvetően ugyancsak taktikai megfontolások vezették. A II. kongresszust megelőző levelezésében jól kitapintható a Bunddal szembeni (látszólagos) békülékenysége, az "autonómia vagy föderáció?" kérdései körül folyó vita élének a tompítása, sőt tartózkodás az "Iszkra" által "a föderatív és nemzeti elv kérdésében" 1901 augusztusában elindított polémia folytatásától. (LÖM. 7. 92. o.; LÖM. 46. 288. o.)

Ehhez a kérdéshez szorosan kapcsolódott Lenin nemzeti koncepciójának az az eleme is, hogy 1905, sőt 1912 előtt szinte egyáltalán nem reflektált a Bund, a lengyel, az örmény stb. szociáldemokraták kulturális nemzeti autonómiát szorgalmazó nemzeti követeléseire. Nem reagált különösebben az örmény szociáldemokraták kiáltványának arra a (lényegi részhez tartozó) gondolatára sem, hogy: "Nem tartjuk lehetségesnek, hogy programunkba bevegyük a kaukázusi nemzetiségek politikai autonómiájának követelését; csak kulturális autonómiát követelünk számukra, vagyis követeljük a nyelvhasználat, az iskola, a művelődés stb. szabadságát." (LÖM. 7. 99. o.) Megelégedett a tagadással, annak leszögezésével, hogy a szövetségnek "ki kell hagynia a programjából a föderatív köztársaság követelését és a demokratikus köztársaság követelésére kell szorítkoznia." (LÖM. 7. 99. o.)

Leninnek ez a tagadáson túl még nem igen menő álláspontja nemzeti koncepciója kidolgozatlanágának is betudható. Annak, hogy a többi "iszkra"-hoz hasonlóan még ő sem tudott határozott, részleteiben kimunkált

alternatívát szembeállítani a "kulturális-nemzeti autonómiá"-val. Azzal a követeléssel, amely még egyébként sem vált a bundisták programjának szilárd (alap)elemévé. (MÁTÉ 1985, 31, 39. o.) Emellett 1905 előtt a fő veszélyt a PPS-isták szeparatista törekvéseiben látta, s a fő tüzet rájuk, nem pedig a -- nagy, centralizált köztársaság "integritását" nem veszélyeztető -- kulturális-nemzeti autonómiát szorgalmazók nézeteire zúdította. A felsorolt szempontok mellett ebben az esetben sem hagyhatók figyelmen kívül a taktikai megfontolások. Lenin tisztában volt azzal, hogy számos olyan, az egységes centralizált országos párt létrehozását, valamint a minimális program 9. pontját is elfogadó nem orosz szociáldemokrata szervezet, csoport vagy egyén stb. is volt, akik (illetve amelyek) a demokratikus köztársaságon belül maradó nemzetek és nemzetiségek "önrendelkezését", a nemzetiségek "autonómiáját" nem a lenini értelemben fogták fel, hanem többnyire az egymással föderatív kapcsolatra lépő "nagy" oroszországi nemzeteken belül a "kis" (vagy nem kompakt módon elhelyezkedő) nemzetiségek számára biztosított területi vagy kulturális autonómiaként, vagy a kettő kombinációjaként. (BURMISZTROVA-GUSZAKOVA 1976, 61-62. o.; BURMISZTROVA 1969, 101, 102. o.) Leninék tehát, nem akarván -- a nemzetiségi kérdésben elkövetett eme (egyébként sem központi fontosságú) hibák bírálatával -- "eltántorítani" ezeket a (más, fontosabb kérdésekben többnyire a lenini vonalat támogató, vagy ahhoz közelálló) nem orosz szociáldemokratákat, elsősorban nézeteik közös, azonos vagy hasonló vonásait, illetve tartalmát emelték ki, nem pedig a részletkérdésekben megmutakozó eltéréseket. Ennek során még bizonyos -- az elvi jelentőségű kérdéseket nem érintő -- taktikai engedményektől, kompromisszumoktól sem riadtak vissza.

Ennek az eredményeként kerülhetett be az OSZDMP politikai programjába (a 3. pont mellett) a nagy vitát kiváltó 8. pont is. Lenin már a kongresszust megelőzően hajlott volna afelé a kompromisszumos megoldás felé (amelyet a Bund végülis elutasított), hogy a saját programtervezetükbe pontokat vegyenek be például "a nyelvek egyenjogúságáról és a nemzeti kisebbségek védelméről" stb. (MÁTÉ 1985, 36. o.) A kongresszusi vitában a bundisták az állampolgárok egyenjogúsága mellett (amelyet Leninék elegendőnek tartottak) felvetették a "nyelvek egyenjogúságá"-nak és a "nyelvek elnyomásá"-nak a kérdését (hogy "a határterületek ne gyanúsítsák a szoci-

áldemokratákat russzifikátorsággal" (LÖM. 9. 209, 210. o.; BURMISZTROVA 1962, 307. o.), "követelték minden nemzetiség ama jogának a programba való beiktatását, hogy saját nyelvén tanulhasson, valamint saját nyelvén fordulhasson a különböző társadalmi és állami intézményekhez...". (LÖM. 8. 47-48. o.) Végülis, mint ismeretes, Lenin, Martov stb. ellenzése ellenére a kongresszus többsége elfogadta a 8. programpontot, amely -- azzal a kitételével, hogy "az állami nyelvvel egyformán az anyanyelv bevezetését" kell követelni -- elismerte az állami nyelv (az orosz) szükségességét, létjogosultságát. (BURMISZTROVA 1969, 76. o.)

A "kulturális-nemzeti autonómiá"-nak tehát (amelyet a II. kongresszuson a zsidó és a lengyel képviselők a program 9. pontjába próbáltak sikertelenül betoldani) néhány kevésbé fontos részelemét a kongresszusi többségnek sikerült a 8. pontba "becsempészní". Úgy véljük, hogy -- a kongresszus által elfogadott pártprogram minden követelését magára nézve is kötelezőnek tartó -- Lenin kulturális-nemzeti autonómia iránti "közömbösségében" ez is szerepet játszhatott. Az 1905 nyarán kibontakozó demokratikus forradalom körülményei között viszont, amikor létfontosságú kérdéssé vált az "egész nép" rokonszenvének és támogatásának a megnyerése, mozgósításuk az ideiglenes forradalmi kormány 6 pontban összefoglalt programjának a haladéktalan megvalósítására, Lenin álláspontja némileg megváltozott. A forradalom győzelmének érdekeiből, a szövetségi politika ehhez kapcsolódó gyakorlati, taktikai követelményeiből kiindulva ugyanis, az egyik "sarkalatos" jelszóként követelte a "teljes kulturális és politikai szabadságot az összes elnyomott és nem egyenjogú nemzetiség számára". (LÖM. 11. 160. o.;.) Azáltal tehát, hogy a "teljes szabadság"-ba a "politikai" szabadság (különválás) mellett a "kulturális" szabadságot is belefoglalta, látszólag elismerte, illetve nem kérdőjelezte meg nyíltan a kulturális "szabadság" (értsd: autonómia) követelésének a jogosságát, realitását. Ebben jelentős tényezőként játszhatott közre annak a tudata, hogy a cári önkényuralom, a politikai és nemzeti elnyomás ellen felkelt nem orosz népesség legforradalmibb, legharcosabb osztagait éppen azok az északnyugati-délnyugati "végek" alkották, amelyeknek a lakói közül még az ottani forradalmi szociáldemokraták is a "kulturális-nemzeti autonómia" talaján álltak! (BURMISZTROVA-GUSZAKOVA 1976, 61, 62, 68, 76. o.) Az is köztudott, hogy a demokratikus tömegek feletti hegemonia meg-

szerzéséért folyó harcban a szociáldemokraták (bolsevik szárnya) legerősebb, legbefolyásosabb konkurensei a kadetok és az eszerek voltak. Márpedig mindkét "párt" követelései között ott szerepelt a politikai önrendelkezés mellett a kulturális önrendelkezés jelszava is.

Amikor azonban Lenin "az elnyomott és nem teljes jogú népek teljes szabadsága" értelmezése során a "politikai" szabadság mellé odahelyezte a "kulturális" szabadság terminusát is, akkor őt nem egymásmellettiségük hangsúlyozásának, hanem éppen ellenkezőleg: e két terminus ellentétessége nyomatékosításának a szándéka vezette. (LÖM. 10. 374. o.) Egymás mellé helyezte ugyan őket, de csak azért, hogy a kulturális önrendelkezést formailag, látszólag elismerve (s ezzel az e követelést magukénak vallók népes tábora "igényeinek" is eleget téve), és egyúttal a 9. pont "lényegi" követeléséhez is hű maradva, harcolhasson ez ellen a (polgári, kispolgári rétegek körében egyre nagyobb befolyással bíró) jelszó ellen. S mivel ekkor nem az "önrendelkezés"-t a konkrét és feltétlen különválás értelmében felfogó PPS-ista nézetek ellen folyt már elsősorban a harc, hanem az önrendelkezést a cári monarchia megdöntése nélkül, bizonyos kulturális és egyéb korlátozott demokratikus reformokkal is megvalósíthatónak látó nézetek ellen, Lenin -- a hangsúly elég erőteljes áthelyezésével -- az "önrendelkezési jog"-nak egyre inkább már a "politikai" értelmét kezdte el hangoztatni.

Már 1905 tavaszán kibontakoztak az "Oroszország feldarabolására irányuló nemzeti mozgalmak", amelyek véleménye szerint "elszakíthatják forradalmunktól az orosz nagy- és kisburzsoázia tömegét..." (LÖM. 9. 355. o.). A 9. pontnak a különválás, az elszakadás jogaként való hangsúlyozása tehát részben ezeknek a szeparatista nemzeti törekvéseknek az ellensúlyozását szolgálta. Emellett Lenin azt is figyelembe vette, hogy -- szemben a "kulturális-nemzeti autonómiá"-t követelőkkel -- ezek a mozgalmak szeparatisták voltak ugyan, de a cárizmus ellen "radikálisan" kívántak fellépni. Ezért ezeknek a nemzeti mozgalmaknak a cári elnyomás ellen irányuló energiáját, nacionalista törekvéseiknek ezt a részét és tartalmát is fel kívánta használni a proletáriátus önálló forradalmi céljai megvalósítása érdekében. Bizonyos mértékig őket is be kívánta vonni a bolsevikok által irányított, s az oroszországi proletáriátus hegemoniája mellett végbemenő cárizmus elleni "össznépi" felkelés hatalmas áradatába.

Ez a szempont is jelentősen közrejátszhatott abban, hogy a forradalom hónapjai alatt Lenin egyáltalán nem érintette sem az "autonómia vagy föderáció?" kérdését, sem azt, hogy a cári monarchia közelinek látkozó megdöntése után létrejövő demokratikus állam föderatív vagy centralizált köztársaság legyen-e? Pedig, amint utaltunk rá, a nemzetiségi politikai erők egy része éppen ekkor kezdte erőteljesebben hangoztatni igényét a leendő demokratikus állam föderatív átalakítására. Ezeket a (nézeteltérésekre okot adható, s ezáltal a közös "roham"-ot és összefogást gyengítő vitás) kérdéseket is belefoglalta, feloldotta a "teljes szabadság", a "le az önkényuralommal!", a "demokratikus köztársaság" stb. központi, átfogó, általános, s ezért különféleképpen értelmezhető, propagandisztikus gyakorlati jelszavaiban.

Mindent összevetve tehát megállapítható, hogy Lenin a "nemzetek önrendelkezési jogá"-nak a konkrét realizálási módzatai között a jelzett időszakban nemcsak a nagy, centralizált köztársaság keretei között maradó népek számára biztosított széleskörű területi és helyi autonómia (általa legkívánatosabbnak tartott) alternatívájával számolt, hanem az említett megfontolásokból kiindulva, e "jog" megvalósulási módzatai közül -- a különválás mellett -- nem zárta ki annak a lehetőségét sem, hogy a győztes "össznépi" felkelés eredményeként létrejövő demokratikus, de nem centralizált, hanem a "nagy" nemzetek egyenjogú föderációján felépülő köztársaságon belül (főleg nem kompakt módon vagy keverten) elhelyezkedő nemzetiségek esetleg kulturális autonómiát kapjanak! Tehát valóban következetesen tartotta magát ahhoz "A nemzeti kérdés programunkban" megfogalmazott gondolatához, hogy: "az orosz szociáldemokrácia semmiképpen sem köti meg a kezét. Számol minden lehetséges, sőt, általában minden elképzhető eshetőséggel, amikor programjába beiktatja a nemzetek önrendelkezési jogának elismerését!" (LÖM. 7. 225. o.)

I R O D A L O M

- Berend Rózsa (1984): A gazdasági elmaradottság kérdésének bekapcsolása a marxista elméletbe. Valóság, 1. sz.
- T. Ju. Burmisztrova (1962): Lenyinszkaja polityika proletarszkovo intyernacionalizma v period obrazovanyija RSZDRP (1894-1903 gg.) Leningrad.
- T. Ju. Burmisztrova (1969): Nacionalnij voprosz i rabocseje dvizsenyije v Rosszii. Lenyinszkaja polityika proletarszkovo intyernacionalizma 1907-1917 gg. Moszkva.
- T. Ju. Burmisztrova -- V. Sz. Guszakova (1976): Nacionalnij voprosz v programmah i taktike polityicseszkih partyij v Rosszii 1905-1917 gg. Moszkva.
- Dér Aladár (1972): A nemzetfogalom lenini értelmezéséhez. Acta Marxistica-Leninistica XVIII. Tudományos Szocializmus Tanulmányok, KLTE, Debrecen.
- Huszár Tibor (1975): A cselekvő ember. In: Adalékok egy polémia történetéhez. Lenin és R. Luxemburg vitája a nemzeti kérdésben. Bp.
- Karl Kautsky (1982): Az erfurti program, Kossuth.
- Kirschner Béla (1971): Lenin a demokratikus és szocialista forradalomról (1893-1917.) Akadémiai.
- Kiss Balázs (1984): Világgazdaság-elméletek, Magvető.
- N. N. Krupszkaja (1959): Visszaemlékezések Leninre, Kossuth.
- LENIN Összes Művei: 1. k. (1893-1894): Kossuth, 1963.
- LENIN Összes Művei: 2. k. (1895-1897): Kossuth, 1963.
- LENIN Összes Művei: 3. k. (1896-1899): Kossuth, 1964.
- LENIN Összes Művei: 4. k. (1898-1901): Kossuth, 1964.
- LENIN Összes Művei: 6. k. (1902. jan.-aug.). Kossuth, 1964.
- LENIN Összes Művei: 7. k. (1902 szept. - 1903. szept.) Kossuth, 1965.
- LENIN Összes Művei: 8. k. (1903 második fele - 1904.júl.) Kossuth, 1965.
- LENIN Összes Művei: 9. k. (1904 júl. - 1905 márc.) Kossuth, 1966.
- LENIN Összes Művei: 10. k. (1905 márc.-jún.) Kossuth, 1972.
- LENIN Összes Művei: 11. k. (1905 júl. -okt.) Kossuth, 1966.
- LENIN Összes Művei: 12. k. (1905 okt. - 1906 ápr.) Kossuth, 1972.
- LENIN Összes Művei: 14. k. (1906 szpt.- 1907. febr.) Kossuth 1974.

- LENIN Összes Művei: 16. k. (1907 jún. - 1908. márc.) Kossuth, 1968.
- LENIN Összes Művei: 17. k. (1908 márc.- 1909. márc.) Kossuth, 1968.
- LENIN Összes Művei: 19. k. (1909. jún.- 1910. okt.) Kossuth, 1975.
- LENIN Összes Művei: 20. k. (1910 nov. - 1911. nov.) Kossuth, 1975.
- LENIN Összes Művei: 46. k. (Levelek 1893-1904). Kossuth, 1975.
- MÁTÉ István (1985): Az oroszországi szociáldemokrácia és a nemzeti kérdés (1893-1903). Tudományos Szocializmus Füzetek. 80. sz.
- MUCSI Ferenc (1970): Lenin és a nemzeti kérdés. Századok, 5-6. sz.
- Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak HATÁROZATAI, (1954), I. Szikra.
- J. V. SZTÁLIN Művei 1. k. Szikra, 1949.
- TŐKEI Ferenc (1974): A szocializmus dialektikájához. Kossuth.